

Honti László:

Magyar nyelvtörténeti tanulmányok

Károli Gáspár Református Egyetem – L'Harmattan Kiadó,
Budapest, 2013. 317 lap.

ISBN 978-963-236-802-3, ISSN 2063-3297

1. 2013. augusztus 27-én töltötte be 70. életévét a magyar és a nemzetközi finnugrisztika kiemelkedő egyénisége, Honti László.¹ E jeles alkalom tiszteletére jelenlegi munkahelye, a Károli Gáspár Református Egyetem a L'Harmattan Kiadóval összefogva, Fóris Ágota szerkesztésében megjelentette az ünnepelt írásainak válogatását, *Magyar nyelvtörténeti tanulmányok* címmel.

A válogatás nem lehetett egyszerű, hiszen Honti László tudományos írásainak hosszú sorából, nyilvánvaló terjedelmi okokból csak 17 került végül a kötetbe. A kiválasztás egyik elve, mint ahogy a szerkesztő írja, az volt, hogy „az egyetemi oktatásban tankönyvként is használható kötetet adjunk közre” (17). Ebből kiindulva a kiválasztott cikkek eredetileg is magyar nyelven jelentek meg.

A kötet elején – az imádott Zórá kutyával készült mosolygós képet követően – az ilyenkor szokásos tabula gratulatoria és az életművet bemutató szerkesztői előszó mellett, az ilyenkor egyáltalán nem szokásos, a megbecsülést jelző rektori köszöntő is helyet kapott (Balla Péter tollából). A mű végén áll az ünnepelt publikációs jegyzéke. Az eddigi termés: kilenc, a finnugor nyelvtudomány szempontjából fontos monográfia, 239 tanulmány, 62 recenzió és 53 egyéb írás (javarészt personalia). Honti László első publikációja 1966-ban jelent meg. Az azóta eltelt 47 év alatt az ünnepelt tehát összesen 363 művet jelentetett meg, ez évi 7,7-es átlagnak felel meg!

A kötet három részre tagolódik. Az első *A magyar nyelv őstörténetéből* címet viseli, ebben 11 tanulmány kapott helyet. A másodikba (*A magyar nyelv történetéből*) kettő, a harmadikba (*A magyar nyelv nem rokon kapcsolatairól*) pedig négy írás került. Amint látható, a könyv tematikai megköötöttségéből adódóan a *magyar* nyelvtörténet áll fókuszban, emiatt Honti Lászlónak

¹ Köszöntését ld. Keresztes László: Honti László 70 éves. *Folia Uralica Debreceniensia* 20 [2013]: 367–368; Zaicz Gábor: Honti László születésnapján. *Finnugor Világ* 18/3 [2013]: 24–27.

számos, igen fontos finnugrisztikai tanulmánya (az osztjakológiától az egyetemes finnugor témáig) nem kerülhetett be e kötetbe.

2. Az első rész írásai elvileg ugyan a magyar őstörténettel foglalkoznak, de ennél lényegesen többet adnak. A *Nyelvi határok térben és időben* (23–35) azt vizsgálja, meddig lehet visszamenni a nyelvek történetének kutatásában (idő), hol a határ dialektus és nyelv között (jelenlegi tér), mi lehetett régen, alapnyelv vagy nyelvszövetség, mi(lyen) lehetett valaha a lingua franca (egy-kori tér).

Ugyancsak általánosabb kérdéseket feszeget *A történeti-összehasonlító nyelvtudományról dióhéjban* c. írás (37–67), amely eredetileg Honti László 2012-ben napvilágot látott, a művelt nagyközönségnek szóló *Anyanyelvünk atyafiságáról és a nyelvrokonság ismérveiről. Tények és vágyak* c. kötetben jelent meg. Ebben a tanulmányban a szerző a nyelvek rokonításának módszereit tekinti át. A szabályos hangmegfelelések tendenciáit az indoeurópai nyelveken mutatja be, latin, ógörög, germán, szláv példaanyagon. Nagyon helyesen, hiszen így – elvileg – a kétkedők is világosan láthatnák, hogy itt szó sincs semmiféle finnugor ármányról, Habsburgok és szovjetek által ránk oktroyált külső kényszerítő tényezőkről, mindenféle idegenek által kitalált, mondvacsinált mesterkedésről. – Honti László írásának második részében rövid áttekintést ad a magyar nyelv rokonságának ismérveiről, a hangtani és alaktani kérdésektől a mondattaniig, majd részletesen taglalja az alapnyelv definíciójának problémakörét, itt is főként indoeurópai alapon. Ezt az írást egy nagyon hasznos ábra zárja, a uráli családfa ágrajza. Itt jegyzem meg, hogy a tankönyvekből, kézikönyvekből régóta hiányoznak a jó, szemléletes térképek...

A kötet harmadik tanulmányában (*Anyanyelvünk őstörténete – nemzeti tudatunk*, 69–77) Honti László a dilettáns nyelvészek ellen emel szót, a nyelvészeti kérdések mellett megalapozott kritikával illeti az új régészeti és a humánogenetikai vizsgálatok „eredményeit”, melyekre oly sokszor szoktak hivatkozni finnugor nyelvrokonságunk ellenzői. Hasonló témát feszeget a *Hol és milyen uráli/finnugor „ősnyelvet” beszéltek távoli eleink? (Hipotézisek és téveszmék az uráli nyelvtudományban)* c. írás (79–100). Itt Honti az alapnyelv és őshaza kérdésével foglalkozik, Künnap, Wiik és Pusztay nézeteit bírálva.

Az első egység második „alfejezetébe” az ugor nyelvekkel foglalkozó írások kerültek. *Az ugor nyelvek közössége* (101–114) 15 részterületen keresztül mutatja be a magyar–vogul–osztják rokonságot, a szókincs statisztikai adataitól az ugor alapnyelvi szókészleten és hangmegfeleléseken át az alaktani (esetragok, személyjelölések, ige-igetek stb.), mondattani, sőt, frazeológiai

jelenségekig. De jó lenne, ha ez a tanulmány eljuthatna a kétkedőkhöz, mert ennek elolvasása után talán világos képet kaphatnának nyelvünk legközelebbi rokonairól, a rokonság mibenlétéről (ha nem értem, attól még lehet rokon)! De attól tartok, ez csak vágyálom...

Szintén ugor kérdésekkel foglalkozik az *Ősmagyar hangtörténeti talányok (Ugor hangtörténeti és etimológiai jegyzetek)* c. írás. Ebben olyan szavak etimológiáját gondolja újra a szerző, amelyeknek, ahogy írja, „tárgyalását szótárainkban nem találom megnyugtatónak” (115–137). A görcső alá vett szavak: *bízik, faggyú, felhő ~ felleg* (ezzel foglalkozik a legrészletesebben a *-h*-rejtélye miatt, s összességében átértékeli a *γ* ősi szerepét), *iktat, köszvény, tűz*. Talán ebben az írásban mutatkozik meg leginkább a szerző kérlelhetetlen tudományos szigora, ahogy lépésről-lépésre haladva találja meg a nyelv régmúltjának útvesztőjében a helyes utat.

A harmadik alfejezetbe speciálisabb kérdésekkel foglalkozó írások kerültek. Ilyen például a „*The missing link*”, *avagy rokon-e a magyar toll és a finn sulka* (139–151), amelyben szintén hangtani kérdéseket boncolgat, s összességében „rehabilitálja” a *ð* hangot. „A **ð*-nak mint hiányzó láncszemnek a feltevésével elhárult a tárgyalt két magyar–finn szópár egyeztetése elől a leküzdhetetlennek tűnt hangtani akadály, így ezek előzményéül **ðowe* (> fi. *suo* ~ ma. *tó*) és *ðulka* (> fi. *sulka* ~ ma. *toll*, nyj. *tolu*) rekonstruálandó” (148).

A fejezet további négy írása alaktani kérdésekkel foglalkozik. A *Volt-e az uráli/finnugor alapnyelvben nem egyes számban accusativus?* c. cikk (153–162) kérdésfeltevésére, Rédei Károly és Raija Bartens nézeteit cáfolva, igen-nel felel a szerző.

A magyar habitív és izafet szerkezet történeti háttéréről c. írásban (163–172) a birtokviszony két kifejezési módjával foglalkozik Honti. Részletesen áttekinti az uráli nyelvek ’valakinek van valamije’ és a ’valakinek a valamije’ szerkezeteit, majd arra a következtetésre jut, hogy ezek az uráli nyelvekben egymástól függetlenül jöhettek létre, de „az intenzív uráli–törökségi nyelvi kapcsolatokban részt vevő uráli nyelvekben az idegen hatásnak szerepe lehetett az izafet megmaradásában” (171).

A következő írásban, amely *A birtokos szerkezet > névutós szerkezet > esetragos névszó metamorfózis végállomása (Nyelvspecifikusak-e az egyes stációk és az esetrag kategóriája az uráli nyelvekben?)* (173–186) címet viseli, a szerző a manapság népszerű kutatási téma, a grammatikalizáció kérdésével foglalkozik. Az általában „kétszereplősnek” gondolt folyamatba a névutó és az esetrag mellé Honti László bevonja az esetragozást is, azaz a morfémák sorrendjét és társulási képességét, ugyanis a névutói eredetű elemek

néha másképp viselkednek, mint az ősi kötött morfémákból származók. Honti fokozatossági skálát képzel el, ez a grammatikalizációs folyamatokban nagyon is indokoltnak tűnik.

A fejezetet a szerző egyik kedvenc témája, az *Uráli páros igék* (187–198) zárja. Ebben az írásában Honti László részletesen áttekinti az egyes uráli nyelvek konverbális szókapcsolatait. Többek között azt állapítja meg, hogy a szerkezetek többségében csak egy lexikális ige szerepel; ez általában a szerkezet első eleme; az egyes tagok közti kapcsolatra utaló elem (kötőszó) nincs a szerkezetben, s a szerkezet jelentése nem azonos az alkotóelemek jelentésének összességével.

3. A kötet második egysége *A magyar nyelv történetéből* címet viseli. Igen nehéz meghúzni a határt, hol ér véget a finnugor (obi-ugor) nyelvkutatás, s hol kezdődik az ősmagyaré. Az első dolgozat, *Széljegyzetek instabil tövű igéink történetéhez* (210–254) tulajdonképpen az előző fejezetben is helyet kaphatott volna, hiszen a szerző bőséges obi-ugor példaanyag segítségével járja körül e kérdéskört, hozzárendelve a 16. századi magyar kódexek és a mai nyelvjárások adatait. A cikk második részében a vizsgált igetípus elbeszélő múltjának jelével foglalkozik, szintén óriási finnugor példaanyag segítségével. A szerző szerényen csak „széljegyzetnek” nevezi írását, de ez a közel félszáz oldalas tanulmány igen precízen, nagy adathalmazt felhasználva járja körül igerendszerünk e fontos elemének történetét.

E fejezet másik írását H. Varga Mártával közösen jegyzi. *A Meg van írva (A határozói igenév és a létige alkotta szerkezet funkciójáról és háttéréről,* 255–266) c. tanulmány a sokak által germanizmusnak tartott (vö. ném. *es ist geschrieben*) szerkezetet vizsgálja meg diakrón és szinkrón szempontból, a magyar mellett „természetesen” itt is bőséges vogul és osztják példaanyagra támaszkodva. Végkövetkeztetésük szerint, mivel mindkét obi-ugor nyelvben megfigyelhető ez a szerkezet, nem képzelhető el, hogy a magyarban német hatásra jelent volna meg, hanem itt ősi örökségről van szó, mégpedig ugor kori örökségről, mert a finnugor nyelvcsalád távolabbi nyelveiből ez a jelenség nem mutatható ki.

Mivel e két írás elég sok obi-ugor anyagot tartalmaz, elképzelhetőnek tartottam volna ezeket is hozzárendelni az előző fejezethez, kiküszöbölve ezáltal a két fejezet között számbeli aránytalanságot is (11 és 2 cikk).

4. A kötet harmadik része *A magyar nyelv nem rokoni kapcsolatairól* szól. Itt négy írás kapott helyet. Az első a kicsit talányos *A nyelvek közötti kapcsolatokról, avagy: nem mind arany, ami fénylik* címet viseli (269–288), de már az első sorok elárulják (egyik) közelebbi témáját: „Legkedvesebb kutatási témám eddig az uráli számnevek vizsgálata volt.” Ebben a tanulmányban

Honti László két kérdéskört tárgyal: a) szláv hatásra jöhettek-e létre a 11 és 19, ill. a 21 és 99 közötti egyes számnevek a magyarban, b) tetten érhető-e a szláv hatás az instrumentalis temporalisi funkciójában. Honti kutatásainak eredménye: habár látszatra hasonlítanak ezek a szerkezetek, de sem a számnevek esetében – „a nyelvek nem szoktak átvenni egymástól morfoszintaktikai szerkezeteket”, azaz „számnévi struktúrák kölcsönzése nem igazolható” (270) – sem pedig az instrumentalis kapcsán nem beszélhetünk szláv eredetről.

A művelt nagyközönség számára is fontos (lenne) *A magyar mint „európai nyelv” – mit kellene ezen érteni?* c. írása (289–301). Ebben Honti László areális nyelvészeti jelenségeket vizsgál (pl. a sokszor fel-felmelegített közép-európai vagy dunai nyelvszövetség kérdését). Nyelvünk szókincsében, frazeológiai készletében, sőt, a morfológia és talán a mondattan területén is sok „európai” vonása van nyelvünknek. A szókincs esetében ez világos, a latin, szláv, német stb. jövevényszavak történetét, nyelvünkbe kerülését aprólékosan nyomon tudjuk követni, rengeteg kultúrszó, frazeologizmus, tükörfordítás gazdagította nyelvünket az évszázadok folyamán. Ezekben döntő szerepet játszott az akkori két- és többnyelvűség.

Sok tévhitet oszlat el Honti László *A magyar igekötő: nyelvünk kései jövevénye?* című írásában (303–317). Az igekötőt sok kutató (Mikko Korhonen is) a magyar nyelv szerkezetétől idegen tipológiai sajátosságnak tekintette, és sokan mai is germanizmusnak tartják ezt. Honti ezzel szemben meggyőző obi-ugor példaanyaga segítségével bemutatja, hogy az igekötők már az ugor alapnyelvben kialakulhattak, tehát nyelvünk e fontos jelenségét ősi örökségnek kell tekintenünk.

Szintén a vélt vagy valós idegen hatásokkal foglalkozik *Idegen minták tükrözői-e a magyar és más uráli összetett tempusok?* c. írása (319–332). Az összetett igealakjaink létrejöttét általában idegen (főként latin) hatással magyarázzuk, de Honti arra a következtetésre jut, hogy az alapnyelvben meglévő participiumok is fejlődhetnek tempusjellé, ill. analitikus igeidők alkotóelemeivé. Ez, hangsúlyozza a szerző, csak lehetőség volt, de „hogy ezen lehetőségek közül valamelyik is megvalósult-e, azt ma már aligha tudhatjuk meg” (329).

5. Honti László rendkívül gazdag munkásságából még számos tanulmányt lehetett volna beemlíteni az ünnepi kötetbe, nem beszélve a finnugor tárgyú írásainak szinte végeláthatatlan soráról. Persze, ne legyünk telhetetlenek, jelenjen meg finnugor tárgyú írásainak gyűjteménye 80. születésnapjára!

MATICSÁK SÁNDOR